

УДК 343.14

**INDIVIDUAL WORK WITH THE VICTIM OF A CRIMINAL OFFENSE
UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА З ПОТЕРПІЛИМ ВІД КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВOPOPУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Kryvonos M.V. / Кривонос М.В.*D. in Law, Associate Professor / к.ю.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-5252-0663

*Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko,**Donetsk State University of Internal Affairs,**Ivano-Frankivsk, Natsionalnoi Hvardii, 3, 76005**Луганський навчально-науковий інститут імені Е.О. Дідоренка**ДонДУВС, м. Івано-Франківськ, Національної Гвардії, 3, 76005*

Анотація. У статті висвітлено проблематику індивідуальної роботи з потерпілим, зокрема проведення допиту потерпілого від кримінального правопорушення в умовах правового режиму воєнного стану. Розкрито особливості та тактику проведення вказаної слідчої (розшукової) дії з потерпілими від насильства особами в межах стабілізаційних та деокупаційних заходів, дотримання законності та психологічного підходу під час роботи з вказаною категорією осіб, як основу для побудови лінії обвинувачення на початковому етапі досудового розслідування особливо тяжких кримінальних правопорушень.

Ключові слова: збройна агресія, кримінальне провадження, документування, розслідування, воєнні злочини, деокуповані території, потерпілий.

Вступ.

Спланована заздалегідь збройна агресія росії проти нашої держави розпочалась 20.02.2014 з військової операції збройних сил рф, анексії частини території України – Автономної Республіки Крим та подальшої окупації значної частини Донецької і Луганської областей [1], продовжилась в новій фазі 24.02.2022. Після початку масштабного вторгнення росії в Україну, станом на 18.09.2023, слідчі органів досудового розслідування розпочали 107 713 кримінальних проваджень за фактами ведення рф агресивної війни [2]. Протизаконні дії агресора, крім захоплення територій, також супроводжуються вчиненням цілої низки тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень проти всіх, хто не підтримує новий режим та порядки або чинить опір (військових, поліцейських та цивільного населення). Захист прав, свобод та законних інтересів громадян, що потерпіли від злочинів агресії є одним із ключових завдань держави в умовах правового режиму воєнного стану. Їх реалізація у кримінальному провадженні неможлива без створення дієвого кримінального процесуального механізму поновлення прав потерпілих [3, с. 15], складовим елементом якого є якісна індивідуальна робота з постраждалими особами.

Основний текст.

Незаконне вторгнення російської федерації на територію України збільшило кількість порушень прав людини проти цивільного населення (чоловіків, жінок, осіб похилого віку та дітей). При цьому, відомості про дійсну кількість та конкретні види кримінальних правопорушень, а також постраждалих

осіб наразі достеменно відсутні. Пов'язано це також із тим, що агресія проти нашої держави триває, доступу до тимчасово окупованих ворогом територій немає, що ускладнює або і зовсім унеможлиблює виявлення, документування та розслідування всіх злочинів, скоєних там.

03.07.1954 ратифіковано Женевські конвенції про захист жертв війни від 12.08.1949, зокрема «Конвенцію про захист цивільного населення під час війни». Даний міжнародний документ передбачає необхідність гуманної поведінки з особами, які не брали активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю тощо, тим самим здійснюючи їх захист [4].

20.06.2022 Верховна Рада України ратифікував не менш важливий міжнародний документ – «Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 11.05.2011. Норми зазначеної міжнародної угоди захищають не тільки права жінок, а застосовуються до всіх, хто є жертвою насильства (чоловіків та дітей в незалежності від статі) у мирний час і в ситуації збройного конфлікту.

Ст. 56 п. d Стамбульської конвенції вимагає, від держав вживати «необхідних законодавчих або інших заходів для захисту прав та інтересів постраждалих осіб, у тому числі їхніх особливих потреб як свідків, на всіх стадіях розслідування та судового провадження». Зокрема, захист прав та інтересів потерпілих досягається за рахунок «надання таким особам можливості в спосіб, що відповідає процесуальним нормам національного законодавства, бути вислуханими, подавати докази та викладати безпосередньо або через посередника свої думки, потреби й занепокоєння, а також щоб такі думки, потреби й занепокоєння були розглянуті» [5].

Протягом 2023 року Офісом Генерального прокурора України видано кілька методичних рекомендацій щодо розслідування воєнних злочинів за різними профілями (незаконне позбавлення волі, катування, які найменовано як Стандарти розслідування [6; 10]. В Стандартах фактично розроблено алгоритм дій слідчих та прокурорів на деокупованих територіях з питань документування воєнних злочинів проти населення України, скоєних військовими окупаційної армії. Алгоритми розроблено на взірцевих прикладах, які є майже типовими для всіх деокупованих населених пунктів.

У загальній частині Стандартів розслідування воєнних злочинів зазначено, що воєнні злочини завжди вчиняються проти осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права і до числа таких належать як мінімум 6 окремих категорій осіб:

1) «комбатанти hors de combat (комбатанти, які вибули зі строю) – поранені, хворі або такі, що зазнали корабельної аварії, які перестали брати участь чи не брали участі у військових діях, положення про захист яких передбачено Женевською конвенцією (I,II), Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12.08.1949., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 р.;

2) військовополонені – комбатанти, які потрапили під владу супротивника (склали зброю та здалися або були захоплені в полон супротивником),

положення про захист яких передбачено Женевською конвенцією (III), Додатковим протоколом до Женевських конвенцій;

3) цивільні особи – положення про захист яких передбачено Женевською конвенцією (IV), Додатковим протоколом до Женевських конвенцій;

4) медичний та духовний персонал збройних сил (ст. 15 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій) – не є комбатантами (ст. 43(2) Додаткового протоколу до Женевських конвенцій), але в разі потрапляння під владу противника можуть бути затримані та в такому випадку користуються всіма правами та пільгами військовополонених (ст. 33 Женевської конвенції (III));

5) персонал організацій цивільної оборони (ст. ст. 51-67 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій);

6) персонал, призначений для захисту культурних цінностей (ст. 15 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року); та інші» [6, с. 15].

Зазначені у Стандартах особи повноправно вважаються потерпілими щодо вчинення стосовно них кримінальних правопорушень під час військової агресії з урахуванням фактору непереборної сили.

Правоохоронні органи України з перших днів збройної агресії вживають всіх можливих заходів для своєчасного та якісного документування всіх без виключення епізодів вчинення воєнних злочинів, забезпечуючи права та інтереси, в першу чергу, постраждалих.

Починаючи з вересня 2022 року, після деокупації частини Донецької, Харківської, Херсонської та Миколаївської областей на рівні Офісу Генерального прокурора було утворено спеціальний підрозділ прокурорів, що пройшли спеціальну підготовку та займалися документуванням воєнних злочинів. У своїй діяльності прокурори:

1) застосовували принципи глобального Кодексу Мурад – поведінки щодо збору та використання інформації про систематичне сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, базовими серед яких є права потерпілих на гідність, приватність, безпеку, доступ до правосуддя, на правду та ефективний юридичний захист тощо [7];

2) проводили розслідування у спосіб недопущення повторної травматизації, здійснюючи процесуальні дії лише за згоди потерпілої або потерпілого. В подальшому створювалися спеціалізовані мобільні групи, до складу яких входили прокурори та слідчі, які одночасно виїжджали в різні райони деокупованих територій, де безпосередньо виявляли кримінальні правопорушення та встановлювали контакт із постраждалими.

На сьогоднішній день прокурори Офісу Генерального прокурора проходять спеціалізоване навчання у США, де вивчають передовий досвід впровадження механізмів підтримки для учасників кримінального провадження в контексті розслідування воєнних злочинів [8].

Пошук потерпілих на деокупованих територіях та налагодження з ними довірливого спілкування вважається одним з найбільш складних завдань при виявленні та документуванні воєнних злочинів. І пов'язано це з тим, що не кожна особа, що зазнала фізичних та моральних страждань, в силу певних причин, має

сили про це говорити [9]. Працівники Національної поліції та інших правоохоронних органів, які першими прибувають на деокуповані території здійснюють безпекові, фільтраційні, стабілізаційні та інші заходи з метою пошуку відомостей про можливі випадки вчинення воєнних злочинів, які можуть бути підставою для початку досудового розслідування, про осіб, які володіють інформацією або доказами [10, с. 15] й одночасно з цим у спосіб проведення побудинкового, поквартирного обходу, спілкування з громадянами виявляють потерпілих осіб. Ця робота триває на постійні основі.

У кримінальному провадженні щодо воєнних злочинів показання потерпілого можуть бути надані такими особами:

- фізичною особою, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК);
- фізичною особою, яка набула прав і обов'язків потерпілого, оскільки є близьким родичем або членом сім'ї особи, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть цієї особи (ч. 6 ст. 55 КПК);
- фізичною особою, яка набула прав та обов'язків потерпілого, оскільки є близьким родичем або членом сім'ї особи, якщо внаслідок кримінального правопорушення ця особа перебуває у стані, який унеможлиблює подання нею відповідної заяви (ч. 6 ст. 55 КПК) [11].

Відповідно до ч.2 ст. 55 КПК України для виникнення прав і обов'язків потерпілого, особа має подати заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого [11].

Після оформлення заяви про визнання потерпілим, таким особам роз'яснюються права та обов'язки, про що робиться відмітка у протоколі допиту, вручається копія пам'ятки про процесуальні права та обов'язки потерпілого, після чого проводиться допит у зазначеному статусі.

Враховуючи положення ст. 91 КПК України, *предмет показань* потерпілого має охоплювати обставини події кримінального правопорушення, винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; пов'язані із встановленням будь-яких інших даних, що є значимі для встановлення обставин розслідуваного кримінального правопорушення тощо [12, с. 335; 13, с. 380].

В умовах воєнного стану зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження (глава 2 КПК України), з урахуванням концепції особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, що має забезпечити ефективне кримінальне переслідування винних осіб.

Під час допиту потерпілого слідчим має бути з'ясовано важливі обставини вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності, серед яких умисні вбивства, катування, випадки викрадень, незаконне позбавлення волі, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, взяття заручників, жорстоке поводження з цивільним населенням, позасудові страти тощо [14]. Тому й

допит особи планується слідчим задалегідь з урахуванням саме особливостей конкретної події. Від уміння тактично правильно побудувати допит потерпілого залежить його результат та якість отриманих свідчень.

На початку допиту слідчий має встановити належний психологічний контакт з потерпілим, що є актуальним, намагатися викликати довіру та почуття впевненості, бути професійним. У межах допиту слідчий має дотримуватись психологічного нейтралітету, не провокуючи потерпілого на емоції від події, яка з ним сталася. Це особливо важливо під час допиту дорослого потерпілого від насильства, у тому числі й неповнолітнього, бо такі дії можуть спровокувати емоційний зрив особи, що допитується і, як наслідок, спотворення інформації, яка має бути об'єктивною та необхідною для досудового розслідування саме на початковому етапі. Для цього слід використовувати медичну термінологію під час саме опису подій, особливо якщо це стосується сексуального насильства.

Перед початком допиту слідчий має впевнитись, що потерпіла особа готова давати показання, після чого їй роз'яснюється, що саме її свідчення є ключовими та дуже цінними, а тому фіксуватимуться під безперервний відеозапис (у разі необхідності застосування такого). Обов'язково наголошується, що постраждала у безпеці й що в будь-який момент допит може бути перервано або зупинено на її вимогу.

Щоб надати належну оцінку задокументованим злочинам, наприклад актам сексуального насильства, вчиненого під час збройного конфлікту, як воєнного злочину, потрібно акцентувати увагу на наявності таких елементів: дії (що саме було вчинено), обставин (у якому контексті дії вчинено) та режиму відповідальності – як було вчинено злочин (яка роль ймовірного злочинця у вчиненні сексуального насильства). Саме ці дані можна встановити, допитавши потерпілого на початковому етапі досудового розслідування та зібравши інші докази протягом усього періоду проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Отримані від потерпілого показання підлягають ґрунтовній перевірці й оцінці в сукупності з іншими обставинами, що були отримані під час досудового розслідування. Закінчення досудового розслідування, яке має наслідком звернення до суду з обвинувальним актом, не може ґрунтуватися на показаннях потерпілого, які є суперечливими або такими, що не підтверджені іншими доказами та показаннями інших осіб [15, с. 41].

При отриманні відомостей про заподіяння тілесних ушкоджень для їх фіксації та визначення ступеня тяжкості відразу призначається судово-медична експертиза. У разі істотного негативного впливу жорстокого поведіння з потерпілим, а також «сумнівів у здатності правильно сприймати події, давати показання і розуміти їх значення, керувати власними діями і передбачати їх наслідки доцільно призначити судово-психологічну або комплексну судову психолого-психіатричну експертизу, результати якої можуть суттєво вплинути не лише на оцінку показань особи, а й прийняття рішення у кримінальному провадженні по суті» [12, с. 336]. З метою перевірки показань потерпілого, а також детального пояснення обставин вчинення правопорушення можуть бути проведені додаткові, повторні допити, одночасні допити, слідчі експерименти,

інші слідчі (розшукові) дії [16]. З метою ідентифікації осіб, причетних до вчинення злочину, із потерпілим проводиться пред'явлення для впізнання.

У випадку ж процесуальної необхідності, слід опрацювати питання проведення допиту потерпілого в порядку ст.225 КПК України слідчим суддею.

Дотримання тактики проведення допиту потерпілого є основним підґрунтям збирання доказової бази зі сторони обвинувачення та запорукою прийняття законного рішення у кримінальному провадженні судом.

Висновки.

Аналіз розглянутої проблематики дозволяє стверджувати, що індивідуальна робота з потерпілим є основною на початковому етапі досудового розслідування та при побудові лінії обвинувачення стороною обвинувачення. Саме позиція потерпілого у кримінальному провадженні вибудовує позицію державного обвинувачення при розслідуванні воєнних злочинів та злочинів агресії, бо відповідно до положень статті 3 Конституції України саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [17].

Література:

1. Ключові питання та відповіді про російську агресію. URL: <https://mfa.gov.ua/klyuchovi-pitannya-ta-vidpovidi-pro-rosijsku-agresiyu> (дата звернення – 23.08.2023)
2. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ (станом на 18.09.2023). URL: <https://www.gr.gov.ua> (дата звернення – 25.09.2023).
3. Буртовий М.О. Процесуальні права потерпілого та їх реалізація на стадії досудового розслідування : дис. канд юрид наук за спец. 12.00.09. Київ, 2022. 260 с.
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Міжнародний документ від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення – 23.08.2023).
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Міжнародний документ від 11.05.2011. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (дата звернення – 17.08.2023).
6. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина: методичні рекомендації / Пашковський М.І., Крапивін Є.О., Яворська В.В., Постоловська М.М., Коваль Д.О. та ін. Київ, 2023. 112 с.
7. Кодекс Мурад українською / Murad Code in Ukrainian. URL: <https://www.muradcode.com/uk/murad-code> (дата звернення – 17.08.2023)
8. Група українських прокурорів проходить у США тренінг із підтримки потерпілих і свідків воєнних злочинів. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/931953.html> (дата звернення – 15.09.2023)
9. Сексуальне насильство на окупованих територіях – елемент тероризму і

пригнічення спротиву. Як покарати злочинців? URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3747968-seksualne-nasilstvo-na-okupovanih-teritoriah-element-terorizmu-i-prignicenna-sprotivu-ak-pokarati-zlocinciv.html#google_vignette (дата звернення – 17.08.2023).

10. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: методичні рекомендації / Пашковський М.І., Лисенко Д.Л., Лещенко А.Л. та ін. Київ, 2023. 102 с.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 15.09.2023)

12. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

13. Кримінальний процес : підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благута, І. В. Гловюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. Ч. 1. 492 с.

14. Пам'ятка фіксації доказів злочинів проти цивільного населення. <https://zmina.info/articles/pamyatka-fiksaciyi-dokaziv-zlochyniv-proty-cyvilnogo-naselennya/> (дата звернення – 15.09.2023).

15. Процесуальні можливості досудового розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми: довідник / укл.: А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк, О. В. Захарова та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 84 с.

16. Процесуальні можливості досудового розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми: довідник; укл.: А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк, О. В. Захарова та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 84 с.

17. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення – 16.09.2023)

***Abstract.** The article highlights the problems of individual work with the victim, in particular, the interrogation of the victim of a criminal offense in the conditions of the legal regime of martial law. The peculiarities and tactics of carrying out the specified investigative (search) action with victims of violence within the framework of stabilization and de-occupation measures, compliance with the law and psychological approach when working with the specified category of persons, as a basis for building a line of accusation at the initial stage of a pre-trial investigation of particularly serious criminal cases, are revealed. offenses*

***Key words:** armed aggression, criminal proceedings, documentation, investigation, war crimes, de-occupied territories, victim.*